

A bekezdésben azután a vámügyekről ír, stb.
A proclamációból csak kiemelném a hasonló bevezető mondatokat, a gondolat kifejtése tüstént olvasható a szövegben;

„A miniszterek hatalma nagy, de nem félelmetes; ...”
„A nemzetország kezében van a hazának közbátorsága, ...”
„Nemsokára a képviselők választására fogunk felszólíttatni ...”
„A szabadság maga kész vagyont nem ad, ...”
„Az ország csak úgy lehet boldog és erős, ha fiai nem henyélnek ...”
„Az úrbér alatt nyögött ország kietlen pusztá volt ...” stb.

Egy-egy szóhasználat nem lehet bizonyíték, de talán elgondolkoztató az *elvárja* és a vele azonos jelentésű *megvárja* alak használata is. A március 31-i kiáltványban így fordul elő; „A haza minden fiától *elvárja*, hogy védelmére felkeljen.” Az április 3-i proclamatio így használja: „A szabad Magyarország minden fiától *megvárja*, hogy mind polgári, mind házi kötelességet teljesítsen.”

A költő egy választóihoz írott levelében szintén a *megvárja* alakot használja; „a törvényhozók . . . másfelül *megvárják* a néptől, hogy mindazt, mi az ország megmentésére szükséges, a legnagyobb készséggel el fogja követni.”⁹

Meg lehetne talán említeni, hogy mindkét írásban — az említett cikkben és a proclamációban — a munka és a szabadság fogalmi kapcsolatát alkalmazza a szerző; a cikkben Vörösmarty a *munka szabadságáról* ír, a proclamációban ez fordul elő; „a szabadság maga kész vagyont nem ad, de *felszabadítja a munkát* . . .”

A kötelesség, a szorgalom, a munka dicsőítése és a velük ellentétes henyéség ostromozása annyira vörösmartyos, hogy figyelmet érdemel;

a kiáltvány utolsó néhány sorában 10-szer fordulnak elő a fenti szavak, mintha nem győznék elégszer hangsúlyozni a tett szükségességét.

Nem a felsorolt érvek egyike vagy másika — hanem összességük alapján úgy érzem, szabad a horvátokhoz intézett kiáltványt és az április 3-i proclamációt Vörösmarty-írásnak tekintenünk.

Kőhegyi Mihály

CSÁSZÁR FERENC LEVELEI TOMPA MIHÁLYHOZ

Tompa levelezésének nemrég megjelent forráskiadása — *Tompa Mihály levelezése*. I—II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Bisztray Gyula. Bp. 1964. Akadémiai Kiadó. 499; 601 l. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai. 6—7). — nem tartalmazza az alábbiakban közlésre kerülő két levelet. A levelek lelőhelye: Kecskeméti Állami Levéltár. Híres emberek kéziratái. 94/3., 94/6.

1.

Pest, 1853. sept. 5.

Kedves barátom, Miska!

Noha már két levelemet s egyptár barátságos üzenetemet válasz nélkül hagyta: írok harmadszor is, sükert remélve onnan, hogy — Szvorényiként, ki tegnap volt nálam,¹ — még mindig barátságosan emlékezel rólam és lapomról.

Valóban Berecznek nagy bűne abban, hogy Téged tőlem elidegenített; de Neked meg ugyan nem volt soha és nincs okod reám neheztelni — mások miatt! De különben is, ha volna, nem oly időket élünk, kedves Miskám, hogy éveken át nehezteljünk egymásra. Azért kérlek harmadszor is: feledd mások tettét, s ezért ne légy idegen tőlem s díszlenni kezdő „Divatcsarnok”-omtól; hanem légy régi jó barátom, milyen én irántad lenni soha meg nem szüntem, s írj lapomba, melynek egy példányával már kedveskedem: megrendelvén a kiadónál, hogy sept.

⁹ Vörösmarty levele választóihoz. Közli NAGY GÉZA, It 1961. 452.

¹ Szvorényi József (1816—1892): ciszterci rendi pap; 1849-től Egerben élt, ahol tanárkodott s irodalomtörténettel is foglalkozott; Tompával közeli ismeretségben volt.

1-je óta küldje azt annál inkább, mert Friebeisz engedelmével,² mutatványul, egyik gyönyörű virágregédet közöltem; könyved teljes ismertetését még e hónapban adandó!³

A díjazásra nézve nálam nem lesz hiba, 5 fttól 10-ig, sőt terjedelmesebb versezeteknél 12–15 fttig is megy az. Küldj tehát mennél előbb, kedves Miskám, egypár szép költeményt, s írd meg díj iránti kívánságodat; ha olykorolykor, időd engedvén s kedved lévén, egyiket sornyi tudósítást is küldenél vidékedről, szinte nagy köszönettel venném.

Remélem, legalább válasz nélkül nem hagyandod e soraimat; de ha úgy hagynád is: én változatlan tisztelőd s híved maradok:

Császár Ferencz

[Címzés:]

T. cz.

Tompa Mihály úrnak
barátságos tisztelettel

Putnok felé Hanván.

A levél tartalmának megértéséhez ismerni kell néhány, Császár és Tompa 1850 utáni kapcsolatára vonatkozó adatot. Császár Ferenc (1807–1858), mint a Pesti Napló tulajdonos szerkesztője, a Napló 1851. január 22–23-i számában leközölte Berecz Károly Szilveszter álnéven írott *Visszatekintés az 1850-ik évi magyar szépirodalomra* c. cikkét. A cikk egyik, valóban vállveregető megállapítását – hogy ti. „Tompának költeményeiben egy idő óta több költői emelkedettség vehető észre...” – a túlérzékeny Tompa igen sérelmesnek tartotta magára nézve. Bereczre megsértődött (l. Bereczhez írott, Kelemér, április 27. 1851. keltezésű levelét: Fontes. 6. 127. levél. 135–137.), Császár Ferencről, az emberről, költőről, kritikusai működéséről, különféle irodalmi vállalkozásairól pedig ettől az időtől kezdve rendszerint indulatossá vagy gúnyos hangon emlékezett meg: jellemtelennek, tehetségtelennek, rosszindulatúnak stb. mondta több levelében. (l. Tompa Mihály levele Lévy Józsefnek. [Hanva, 1852. november 20.] Fontes. 6. 174. levél. 172–174.; Tompa Mihály levele Szemere Miklósnak. [Hanva, 1853. április 10.] Fontes. 6. 198. levél. 186–187. stb.)

Császár Ferenc 1853 tavaszán új lapot indított, a Divatcsarnokot; a kiadó: Müller Emil. A mutatványszám 1853. március 17-én, az első szám április 3-án jelent meg. Amint a fenti levélből is kiderül, Császár Tompát is meg akarta nyerni lapja munkatársának, több alkalommal fordult hozzá ezzel a kéréssel. (Az említett két Tompához írott levele nem maradt fenn.) A sértődött Tompa egyszerűen nem is válaszolt Császár meg-megújuló kéréseire. De egyidejűleg mások is igyekeztek Tompát makacs elhatározásának megváltoztatására bírni. Elsősorban Arany. Ő Nagy-Kőrös, május 23. 1853. keltezésű levelében kifejtette, hogy Császáról neki sincs jó véleménye, de lapjába írni kell. A Divatcsarnoknak ugyanis sok az előfizetője: a lap, „minden nyeglésége mellett, már is *salon-lap*”, és szükséges, hogy az irodalmat a felsőbb körökben ne „nagyreményű porontyok” képviseljék, „nehogy azon osztály igazolva találja megvetését, melylyel eddig a magyar írók iránt viseltetett.” (l. *Arany János levelezése író-barátaival*. Bp. 1888. I. 297.) Tompa Hanva, június 5. 1853. dátumú válaszlevelében elutasította Arany érvelését. (l. uo. 298–299.) Császár azonban szívósan tovább küzdött Tompa kiengeszteléséért s megnyeréséért: a Divatcsarnok szeptember 4-i számában, egy hízelgő szövegű jegyzet kíséretében, mutatványt közölt Tompa frissen megjelent *Virágregék*-jéből, Friebeisz kiadó engedelmével. (l. *Szarkaláb*. Divatcsarnok 1853. szept. 4. 45. sz. 892–895.) Tompa részére megrendelte s elküldte a lapot, egy nappal később pedig a fenti levelet írta Tompának. S Tompa Hanva, szeptember 8. 1853. keltezésű, Nagy-Kőrösre küldött levelében már engedékeny hangot ütött meg: elmondta Aranyinak Császár újabb manővereit s tanácsot kért Aranytól: mit tegyen? (l. *Arany János levelezése író-barátaival*. Bp. 1888. I. 315–317.) S meg sem várva Arany választát, már szeptember 12-én békülékeny levelet írt Császár Ferencnek, melyben verseket ígért a lapjába. (l. Tompa Mihály levele Császár Ferencnek. [Hanva, 1853. szeptember 12.] Fontes. 6. 215. levél. 196–197.) Amikor tehát megérkezett Aranynak Mihálynap, 1853. Nagy-Kőrösről keltű, biztató levele, (l. uo. 319.), Tompa már dolgozóként ígérkezett Császár Divatcsarnokához. – Megjegyezzük, hogy a következő évben Császár Ferenc meleg hangú, elismerő tanulmányt írt Tompa költészetéről a Divatcsarnokba. (l. *Tompa*. Divatcsarnok. 1854. május 20. 28. sz. 625–629.; május 25. 29. sz. 648–654.)

² Friebeisz István (1822–1890) adta ki a *Virágregéket*, mely 1854-i évszámmal, de már 1853 szeptember elején megjelent, valamint *Verséinek* II. kötetét, 1854-ben.

³ Császár megtartotta ígértét, l. 7–71.: *Virágregék*. Írta Tompa Mihály, kiadta Friebeisz István. Pest, 1853. [sic!] Müller Gyula – Müller Emil nyomtatása. Divatcsarnok. 1853. szeptember 22. 50. sz. 1004–1006.

Kedves Miskám! Ép most tudatja velem Jokay barátunk, hogy a mai estet nálam határozatokat tölteni. Ennek végtelenül örülök, s iparkodni fogok derült társaságot gyűjteni köréd, csak add tudtomra egész bizonyossággal, hogy mely órában várjalak? — Talán legjobb lenne színház után, mert a mai operát⁴ bizonyosan Te is örömet meg fogod hallgatni. Tehát esti 9¹/₂ órákor, ha a színházban nem találkoznánk is, szobám kész elfogadásodra, s kis leányom — mert nőm operába megyen! — tehát a viszonzlásra!

mart. 14.

[Címzés:]

híved
Császár

Tompa Mihálynak
barátilag

Pest

A levélen csupán a megírás hónapja és napja van feltüntetve. A tartalom azonban világosan mutatja, hogy a helyes évszám csakis 1855 lehet. Tompa ebben az évben, február végétől március közepéig kb. 15 napot Pesten töltött. Március 4-én a pesti helv. egyházban, mint egyik választott szónoknak, gróf Teleky József felett kellett volna gyászbeszédet mondania, de az újságok szerint betegsége, más vélemény szerint viszont a rendőrség megakadályozta ebben. (L. Tompa Mihály levele Fördös Lajosnak. [Hanva, 1855. március 25.] Fontes. 6. 271. levél. 225—226.) Tompa beszéde, Jókai s Gyulai közbenjárásával, még ebben az évben megjelent (Tompa Mihály: *Mit örököl a haza nagy fiai után?* Pest, 1855. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.)

Rigó László

KEMÉNY ZSIGMOND BESZÉDE KOLOZS MEGYE KÖZGYŰLÉSÉN 1842. JÚLIUS 26-ÁN

Az Erdélyi Híradó 1842. július 29-i, augusztus 2-i, 5-i és 9-i számaiban terjedelmes, aláírás nélküli tudósítás olvasható a kolozsmegyei rendek 1842. július 25-től 27-ig tartott közgyűléséről.¹ A beszámoló 3 lapnyi Kemény Zsigmond-szöveget rejt magában: a tudósító ugyanis — idézőjelek között — közölte Kemény július 26-i felszólalásának csaknem teljes szövegét. A textus hitelességéhez nem férhet kétség. Kemény Zsigmond volt ugyanis ekkor (Kovács Lajossal együtt) az Erdélyi Híradó szerkesztője, mégpedig igen gondos szerkesztője, s ha a tudósítás ellen bármi kifogása lett volna, egyszerűen kihagyta volna a lapból. Sőt, igen valószínű, hogy szándékosan meg akarta örökíteni lapjában a beszéd szövegét, s tüzetesen ellenőrizte is azt.

A megyegyűlés háromnapos vitájának tárgya: hogyan foglaljon állást és milyen utasításokat adjon követneinek Kolozs megye az 1841/43-i erdélyi országgyűlés rendszeres bizottmányának — a nemességtől igen mérsékelt engedményeket kérő — úrbéri tervezetével kapcsolatban?² A megyegyűlésen résztvevő nemesség három politikai csoportra oszlott: a Gál

¹ 1855. március 14-én Verdi: Trubadur c. operáját színvonalas előadásban adták a Nemzeti Színházban, Lesniewska Lujzával, Mazzival, valamint Fűredyvel a főbb szerepekben.

² — —: Kolozsmegyei közgyűlés. Erdélyi Híradó 1842. július 29. 60. sz. 359—360, augusztus 2. 61. sz. 365—366, augusztus 5. 62. sz. 373—375, augusztus 9. 63. sz. 381.

³ Az 1841/43-i erdélyi országgyűlés 1842. január 22-i (29.) és 24-i (30.) ülésén választották meg az országgyűlési — köztük az úrbéri — rendszeres bizottmányokat; feladatuk a különböző sérelmi és reformkérdésekre vonatkozó törvényjavaslatok kidolgozása volt. L. Az Erdélyi Nagyfejedelemség s hozzá vissza kapcsolt Részek három Nemes Nemzeteiből álló Rendeinek Kolozsvár szabad királyi városában 1841ik Év November 15-ik napján kezdődött országgyűlésekről készített Jegyző-könyv. Kolozsvárt. Az Ev. Ref. Főiskola Könyv- és Kő-nyomó Intézetében. 1841. 89—93. — Az úrbéri bizottmány elkészült tervezetét 1842. június 21-én tüzte napirendjére az országgyűlés: l. i. m. 76. ülés. 329—333. Az úrbéri rendszeres bizottmány tárgyalási jegyzőkönyvének és magának a törvényjavaslatnak a szövegét l.: A középponti bizottmány június 13-kán tartott ülésének a kismelézőleg felveendő úrbéri tárgyakban készült Jegyzőkönyve. Megj.: Erdély nagyfejedelemség 1841ik év November 15-kére Kolozsvár szabad királyi városába hirdetett országgyűlésének irománkönyve. Kolozsvárt. 1841—43. Az Ev. Ref. Kollegyom Könyv és Kő nyomó Intézetében. 61. sz. 161—167. A tervezetet közölte az Erdélyi Híradó is, Úrbéri törvényjavaslatok címmel, július 26-i, 59. számának mellékleteként. — Az úrbéri vitát ténylegesen azonban csak 1842. augusztus 4-én kezdte meg az országgyűlés. Előzetesen ugyanis kiadták a tervezet szövegét a megyéknek és szabad királyi városoknak; a törvényhatóságok — köztük Kolozs megye is — gyűléseiken tárgyalták meg és a hozott végzéseknél megfelelő utasítást adtak követneiknek az úrbér-kérdés országgyűlési vitáiban való állásfoglalásra nézve.